

Landbrugslandskabet gennem 2000 år

Bent Odgaard

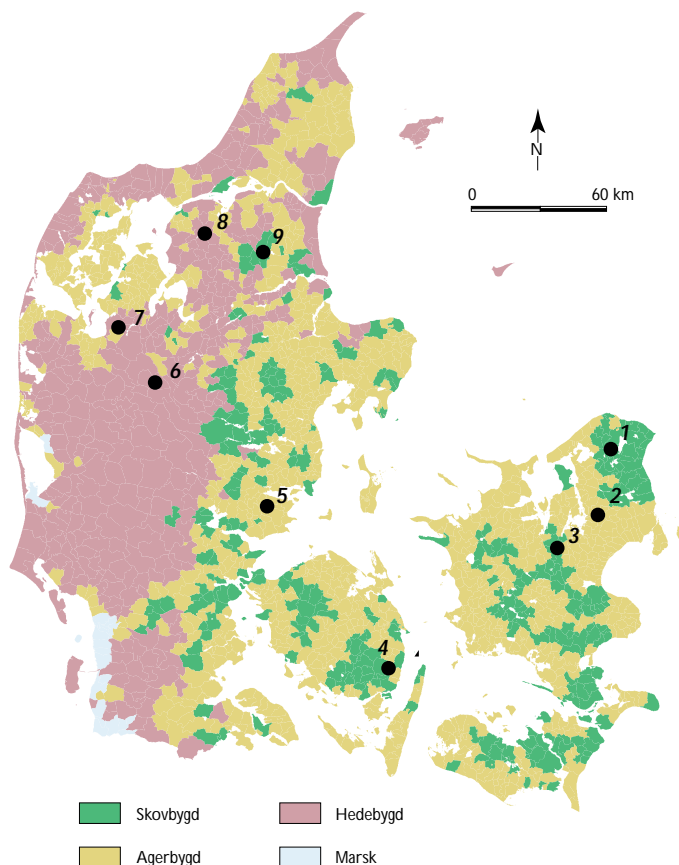
Landbruget er et bærende erhverv i Danmark. Og på trods af en stadig kraftigere udvikling mod et samfund baseret på service- og informationssektoren vil ager- og husdyrbrug nok stadig være vigtige erhverv indenfor en overskuelig dansk fremtid. Sådan har det for øvrigt 'altid' været, og 'altid' vil her sige igenem de sidste 6000 år. Et nyt tværvideenskabeligt forskningsprojekt sigter på at analysere, kvantificere og beskrive landbrugslandskabets udvikling fra begyndelsen af vores tidsregning til i dag, for dermed at sætte vores moderne udvikling i et miljøhistorisk relief.

Den europæiske civilisations opståen og udvikling er snævert knyttet til den tæmning af naturen, som landbruget repræsenterer. Men hvor landbrugslandskabet tidligere - om end med en noget Morten Korch'sk romantisering - kunne opfattes som ret uforanderligt over en generation, ser vi os i dag omgivet af et meget dynamiske miljø, som er svært at beskrive statisk. Afrødevalg kan skifte fra det ene år til det næste som følge af politisk styrede tilskudsmuligheder, 'samfundet tarv' kræver hvert år sin ubønhørlige bid at landbrugsarealet til bebyggelse og veje, fritidskulturen omdanner marker til friserede golfgreens og landbruget selv er i udvikling mod at tilfredsstille et stigende forbrugerønske om økologiske produkter.

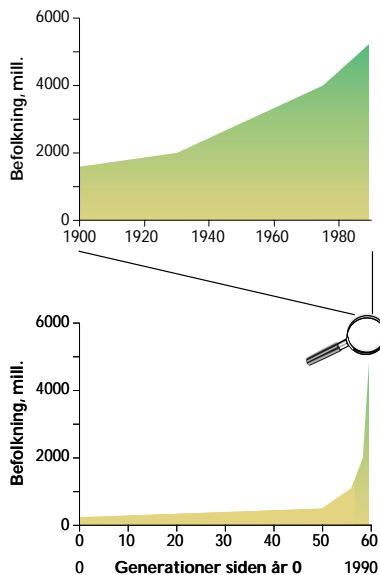
I landskaber med så hurtige ændringstakter bliver tidsskalaen for vurderingen af udviklingen nemt ultrakort, og overblikket over udviklingen kan være svært at fastholde. Hvor kom vi fra, og hvor er vi på vej hen. Projektet AGRAR 2000 har som hovedmål at belyse udviklingen i det danske landbrugslandskab fra år 0 og helt op til i dag. En så lang periode må nødvendigvis behandles tværvideenskabeligt og projektet involverer da også ca. 20 forskere indenfor områder som vegetationshistorie, arkæologi, historie, stednavneforskning, arkæobotanik, landskabs- og agroøkologi. Projektet er muliggjort gennem en større bevilling fra forskningsrådsinitiativet 'Det Agrare Landskab i Danmark', som igangsattes i 1998 af de fire statslige forskningsråd indenfor naturvidenskab, humaniora, samfundsvidenskab og jordbrugsvidenskab. I AGRAR 2000 deltager forskere fra Nationalmuseet, Danmarks Miljøundersøgelser, Københavns og Århus Universiteter, Danmarks Jordbrugsforskning samt GEUS, som koordinerer projektet.

Regionale særpræg

AGRAR 2000 tager sit praktiske udgangspunkt i 9 geografisk afgrænsede områder, fordelt ligeligt mellem de tre hovedtyper af kulturhistoriske landskabsudnyttelse: hedebygd, agerbygd og skovbygd (Figur 1). Disse bygdetyper er defineret ud fra anvendelsen af landskabet i perioden ca. 1680 - 1800 (Møller og Porsmose 1997) og beskriver landbrugsøkonomier stærkt beroende på de naturgivne forhold i områderne. Det er således et hovedmål for AGRAR 2000 at belyse disse bygdetyper historie både bagud og fremad i tid. Centralt i projektet står den tværfaglige tilgang samt i vi-

Figur 1. Kulturhistorisk inddeling af sognene i Danmark efter bygdetype baseret på oplysninger vedrørende perioden 1680 - 1800. Bygdeinddelingen bygger på en samlet vurdering af naturgeografi, udnyttelsen af naturressourcerne og bebyggelsesstrukturen. De 9 lokaliteters placering indenfor AGRAR 2000 er også vist. Omarbejdet efter Møller og Porsmose (1997). 1: Store Gribsø, 2: Gundsømagle Sø, 3: Avnsø, 4: Gudme Sø, 5: Dallerup Sø, 6: Kragssø, 7: Skånsø, 8: Navnsø, 9: Store Økssø.

Figur 2. Vurderingen af en udvikling afhænger i høj grad af tidsskalaen den er vist på. Prøv bare at sammenligne udviklingen i jordens befolkning på en skala af 90 år og af 60 generationer (2000 år)!

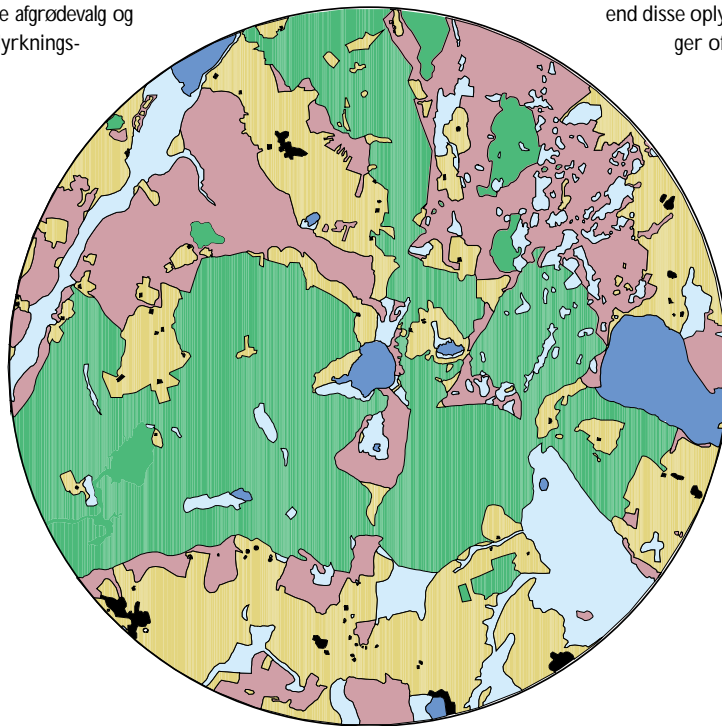
Landskabshistoriske analyser

Hvert undersøgelsesområde er udvalgt som et ca. 80 km² stort areal omkring en sø, fra hvis bundlag, der allerede eksisterer en veldateret pollenanalytisk undersøgelse dækkende de sidste 2000 år. Disse pollen-data udnyttes i projektet til at estimere mængden af skov, agerland, overdrev, hede og vådbundsareal i de (for)historiske landskaber gennem en videreudvikling af den pollenanalytiske metode, dvs. udvikling af et såkaldt kalibreringsdatasæt mellem arealanvendelse og pollensedimentation. Dette delprojekt bygger videre på meget lovende forskningsresultater, fremkommet på GEUS gennem i de seneste år.

Omkring hver lokalitet indsamles data om frø, frugter og vedrester fundet i forbindelse med især arkæologiske udgravninger og disse oplysninger analyseres detaljeret for at belyse fortidige afgrødevalg og dyrknings-

strategier. I denne analyse indgår også nyere materiale fra jernalderovne som på grund af helt unikke forhold giver øjeblikbilleder af afgrøden og ukrudtet på markerne, en guldgrube for forståelsen af jernalderens dyrkningstrategier. En analyse af arkæologiske data samlet i bl.a. Det Kulturhistoriske Centralregister på Nationalmuseet udgør sammen med bl.a. landskabsdata basis for en aldrig tidligere gennemført næringsgeografisk inddeling af jernalderens Danmark. Her ligger et overlap til de tidligste historiske kilder, hvor bl.a. hidtil lidt udnyttede takseringsoplysninger sammenstilles på uafprøvede måder i projektet til at belyse dyrkningsforhold i 1200-1300 tallet. For middelalderens vedkommende indgår endvidere mark- og andre stednavne der viser noget om vegetationen på stedet i tolkningen af landbrugslandskabet, omend disse oplysninger ofte er

dest muligt omfang udnyttelsen af en række nyere statistiske og geografiske værktøjer (bl.a. GIS) til tværgående analyser. Det er et vigtigt mål så kvantitativt som muligt at opnå en beskrivelse af den historiske udvikling i landbrugslandskaberne, som meget konkret kan sætte de moderne ændringer i relief, specielt hvad angår hastigheden af ændringerne. Nedenfor skal nævnes nogle vigtige værktøjer i denne beskrivelse og fortolkning.

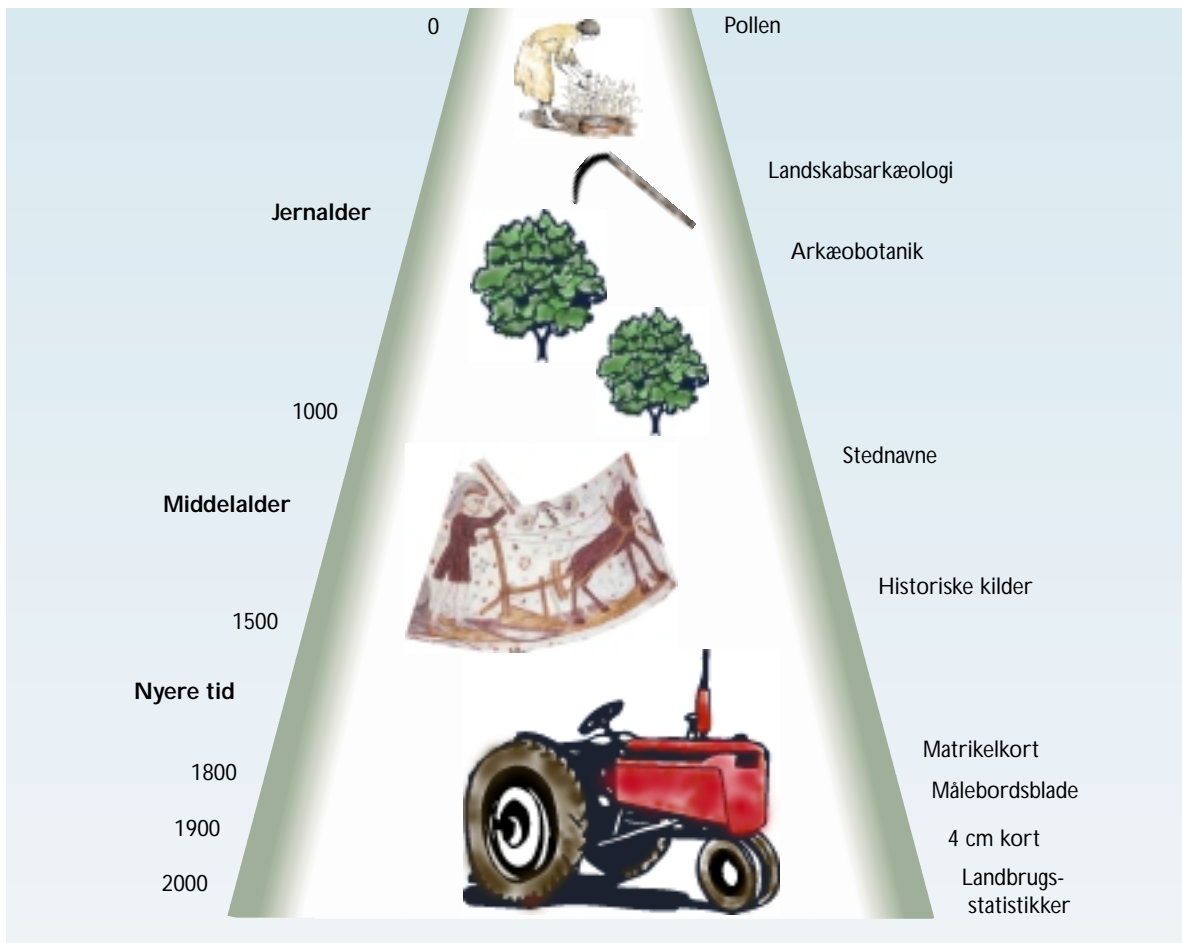

Figur 3. Serier af kort spiller en stor rolle for beskrivelsen af landbrugslandskabets udvikling gennem de seneste 2 århundreder.

Her ses arealanvendelsen omkring år 1800 i en radius af 5 km omkring Store Økssø i Rold Skov, Himmerland. De kartografiske oplysninger, der stammer fra kortlægninger oprindeligt udteget i 1:4000, lagres i GIS, hvorfra data let kan udtrækkes og beregnes for arealtyper og delområder.

0 2 km

- Bebygget
- Skov
- Sø
- Opdyrket
- Hede
- Vådområde

Figur 4. Tidsaksen viser skematisk, hvilke kilder der ligger til grund for beskrivelsen og fortolkningen af landskabsudviklingen gennem de seneste 2000 år på de 9 lokaliteter vist på figur 1.

vanskelige at tidsfæste nøjagtigt. Fra slutningen af 1600-tallet udnyttes Christian den Vs matrikel, som detaljeret oplyser om bl.a. opdyrkningsgrad, skatteansættelser, gårdtal, boniteringer mm. Udskiftnings- og matrikelkort fra omkring år 1800 udnyttes til beskrivelse af landskabets udnyttelse, mens statistikker, målebordsblade og nyere kort tager over fra 1800-tallets midte og frem til i dag.

Logo for AGRAR 2000 projektet. I logoet indgår to krydsede aks af ryg, en karakteristisk afgrøde for de sidste 2 årtusinder.

Forskning og forvaltning

AGRAR 2000 belyser udviklingen indenfor emner, som kan samles i tre temaer: areal, struktur og anvendelse. Disse temaer løber på tværs af alle delprojekter og netop den tværfaglige indsats gør det

muligt at beskrive landbrugslandskabet som rummende både historisk dybde og moderne produktion. Ud over de mere grundlæggende metodemæssige udviklinger og nytolkninger er AGRAR 2000s forvaltningsmæssige relevans således især at kunne bidrage til en mere helhedsorienteret opfattelse og forvaltning af vores landskaber.